

Opis źródła:

Fragment wspomnień powstałych w początkach lat 90. XX w. autorstwa Lothara Herziga (1935-2019), handlowca, działacza społecznego, od końca lat 40. mieszkańca Westfalii (Niemcy). Opowiada o końcu wojny i wysiedleniu ze wsi Grafenort (obecnie Gorzanów na Dolnym Śląsku), zajętej przez wojska radzieckie dopiero w maju 1945 r.

Miejsce wydania:

L. Herzig, *Erinnerungen an das Ende des Krieges und die Vertreibung*, w: Grafenort. Geschichte und Erinnerungen, hrsg. von V. und P. Heine, A. Herzig, W. und S. Patzelt, Oldenburg 1994, s. 312-317 (tłum.: Małgorzata Ruchniewicz).

Tekst źródła:

Wydarzenie wojenne oszczędziły nie tylko Gorzanów, ale całe Hrabstwo Kłodzkie i inne części Dolnego Śląska. Choć i tu odczuwalne były wydarzenia na zapleczu frontu. Od dłuższego czasu u rodzin w Gorzanowie mieszkało wielu uciekinierów z okolic Wrocławia i Strzelec. Także nasza rodzina przyjęła dwie starsze damy i matkę z dwojgiem małych dzieci. [...] Kiedy front podchodził coraz bliżej, z Gorzanowa miano ewakuować ludność. [...] Wszystkich powiadomiono, że w następnym tygodniu zostanie utworzony trek. Wszystkie rodziny, które nie miały własnych środków transportu miały być w kontakcie z im znanymi rolnikami. Do tego treku jednak nie doszło, ponieważ Rosjanie zlikwidowali wszystkie możliwości ucieczki i stała się ona bezsensowna.

Dzień po kapitulacji, 9 maja 1945 r., przybył patrol rosyjski i zapytał o burmistrza. Pokazano mu drogę do byłego burmistrza Dittricha. Tego samego dnia, w godzinach popołudniowych, wszyscy zagraniczni robotnicy, którzy byli teraz wolni, zebrali się na podwórzu dworu Raczyn i wraz z kobietami wybrali się do Gorzanowa, by plądrować. [...] Kiedy przyszli do naszego sklepu na ul. Zamkowej, podnieśli żaluzje i wdarli się do środkach. Zaczęli wszystkie szuflady wyciągać i wyrzucać ich zawartość na podłogę. Wszystko leżało na podłodze, papier listowy, pocztówki, żywność, groch, fasola, cukier, mąka, przyprawy i wiele innych, w pryzmie na pół metra wysokiej. [...] Do magazynu sklepowego i naszego mieszkania nie weszli. Rosjanie ze swoim generałem i oficerami przyszli dwa dni później. Niekończący się pochód rosyjskich żołnierzy szedł od Mielnika [...] i podążał do Topolic. Sztab zajął wszystkie domy na ul. Zamkowej. [...] Mieszkańcy, w tym nasza rodzina zostali usunięci i mogli wziąć tylko najpotrzebniejsze rzeczy. Nowe miejsce pobytu znaleźliśmy w gospodarstwie rodziny Gebhardt na polach. W naszym domu zamieszkał major, a u Pollozków generał. Mimo straży my dzieci chodziliśmy do domu i przynosiliśmy naszej matce informacje o stanie domu. Rosjanie odnosili się do dzieci przyjaźnie, często dostawaliśmy coś do jedzenia z kuchni polowej, która stała na podwórku zamkowym. [...] Pobyt rosyjskiego sztabu generalnego był dla Gorzanowa korzystny. Rabunki i gwałty trzymały się tu w pewnych granicach w porównaniu z sąsiednimi miejscowościami, gdzie stacjonowali prości żołnierze.

„Czas Rosjan” minął pod koniec lata 1945 r. Potem przyszli Polacy. Na początek przybyły transporty z byłego Litzmannstadt [Łódź] w większości z chłopami. Niemieccy chłopcy mogli teraz mieszkać w małej części swych gospodarstw. Gospodarowanie przejmowali polscy

chłopi. Wielu niemieckich chłopów nie miało już bydła, ponieważ w tygodniach po kapitulacji zabrano je im ze stajni. [...] Polaków było coraz więcej, podobnie jak pogłosek. Z szybkością pożaru szły przez wieś plotki: „Piętnastego Polacy muszą odejść”, „Pierwszego Polacy wyjadą”. W końcu nikt już takim słowem nie wierzył.

W tym czasie dochodziło także do ekscesów ze strony Polaków. Pojawiły się ofiary śmiertelne, które straciły swe życie w tragiczny sposób. [...] Także nasz sklep przeszedł w polskie ręce. Pewien Polak ze swą rodziną przejął nie tylko sklep z magazynem, ale i mieszkanie, które było nad sklepem. [...] Niemcy musieli ustępować nie tylko z zagród chłopskich, lecz nie było już prawie domu, gdzie w tym czasie nie wprowadziliby się Polacy. [...] Nasza sąsiadka, pani Anlauf, która znała polski, przyszła do nas i opowiedziała, co jej powiedzieli Polacy. Następnego dnia w Gorzanowie rozpocznie się wysiedlanie Niemców i obejmie także nas. Nikt w to nie wierzył, bo dotąd także w innych miejscowościach nikt nie musiał opuszczać swej ojczyzny.

Następnego ranka [tj. 20 marca 1946 r.] to niewiarygodne stało się rzeczywistością. O godz. 5.00 obudziło nas dwóch Polaków, którzy butami otworzyli sobie drzwi domu i wypowiedzieli do nas słowa, które przyniosły znaczące skutki: „Za 10 minut precz!” Ogromnie wstrząsnęło to naszą matką. Nie było żadnych względów na to, że nasz dziadek Robert Herzig był chory. Nasi sąsiedzi pomogli nam spakować to, co najpotrzebniejsze. [...] Na dworcu kolejowym stał pociąg osobowy. Okazało się, że większość naszych towarzyszy niedoli stanowili uciekinierzy, których ewakuowano do Gorzanowa. [...] Ojciec Maurus^[1] pożegnał swe owieczki na stacji. Nic nie wyszło z pierwszej komunii, do której miał w następną niedzielę przystąpić mój brat. Należeliśmy do pierwszych wypędzonych z Gorzanowa. Pociąg zawiózł nas do Międzylesia, gdzie zostaliśmy zarejestrowani i spędziliśmy noc. Następnego ranka załadowano nas do bydłowych wagonów i jeszcze raz przejechaliśmy przez Gorzanów. Dla mnie jako jedenastoletniego dziecka było to dziwne uczucie, gdy przesuwała się przed nami wieś z kościołem na górze. Najgorsza była niepewność co do celu podróży. Jechaliśmy w kierunku zachodnim. Pierwszą stacją był Kohlfuhrt [Węgliniec]. Jazda była uciążliwa z powodu zimna i niedostatku wody, zwłaszcza dla starszych i dzieci. Drugą stacją był Albersdorf koło Marienborn. Tam zostaliśmy odwszeni. Transport pojechał dalej do Siegen, gdzie przeprowadzono podział. Naszym celem ostatecznym był Iserlohn. Przybyliśmy tam 31 marca 1946 r. Mimo trudów i utraty ojczyzny byliśmy zadowoleni, że jesteśmy w zachodnich Niemczech, ponieważ po drodze rozchodziły się plotki, że transport ma jechać do Rosji lub Czech. W zachodnich Niemczech rozpoczęliśmy poszukiwania naszego ojca, Alfreda Herziga, który zaginął w Czechosłowacji i naszych krewnych. Dopiero w 1960 r. dowiedzieliśmy się, że nasz ojciec zmarł z głodu w czasie marszu do rosyjskiej niewoli [...]. Do 1950 r. mieszkaliśmy w obozie dla uciekinierów, w baraku, aż w końcu otrzymaliśmy dwupokojowe mieszkanie.

Wypędzenie ludności niemieckiej ze Śląska, Wschodnich i Zachodnich Prus, Pomorza i kraju sudeckiego jako skutek narodowego socjalizmu na zawsze pozostanie smutnym wydarzeniem w niemieckiej historii.

Słowniczek pojęć:

Wysiedlenie – odgórne, przymusowe przemieszczenie ludności z określonego obszaru zorganizowane przez organy władzy.

Wypędzenie (niem. die Vertreibung) – termin używany w Niemczech na określenie wymuszonego i przymusowego odpływu ludności niemieckiej z Europy Środkowo-Wschodniej, w tym ziem włączonych w 1945 r. do Polski. Proces ten obejmował ewakuację i ucieczkę przed frontem, deportacje i wypędzenia podejmowane przez władze państw regionu oraz zorganizowane wysiedlenia zatwierdzone przez przywódców koalicji antyhitlerowskiej.

Pytania do źródła

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Jak z perspektywy niemieckiego dziecka wyglądał koniec wojny?
2. Jak przebiegło wysiedlenie Niemców z tej wioski?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Jak Niemcy reagowali na zmiany, które przyniósł koniec wojny i zmiana przynależności państwowej ich stron rodzinnych?
2. Jak potoczyły się losy rodziny autora po wysiedleniu na zachód?
3. Czy można scharakteryzować stosunek autora do tych trudnych dla jego rodziny wydarzeń?

Wskazówki:

Warto zwrócić uczniom uwagę, że autor tekstu opisuje wydarzenia zapamiętane jako dziecko. Prezentuje perspektywę narodową, doświadczenie utraty domu, dorobku życia rodziców, ale w zakończeniu umieszcza swoją osobistą stratę w kontekście skutków nazizmu.

Najważniejsze cezury:

Los ludności niemieckiej, która pozostała po przejściu frontu na ziemiach na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej, rozstrzygnął się podczas konferencji Wielkiej Trójki (przywódców USA, ZSRR i Wielkiej Brytanii) w Poczdamie (17.07-2.08.1945). Pośród decyzji podjętych przez przywódców zwycięskich mocarstw w stosunku do pokonanych Niemiec znalazła się zgoda na oddanie wspomnianych terenów pod polską administrację oraz na wysiedlenie ludności niemieckiej na zachód. Zorganizowane wysiedlenia w latach 1946-1947 objęły 2,1 mln osób. Był to ostatni etap masowego odpływu Niemców na zachód, zapoczątkowanego ewakuacją i ucieczką przed frontem od stycznia 1945 r.

Literatura pomocnicza:

<https://wielkahaistoria.pl/wysiedlenia-niemcow-z-polski-po-ii-wojnie-swiatowej-grabieni-glodzeni-zamarzajacy-w-bydlecych-wagonach/>

<http://polska1918-89.pl/pdf/wysiedlenia-niemcow-z-polski-po-ii-wojnie-swiatowej,4167.pdf>

<https://muzeum1939.pl/koniec-wojny-45-03-losy-niemcow-po-wojnie/galeria/742.html>

https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/117591/PDF/18_Kacprzak_P_Wysiedlenie_ludnosci_niemieckiej_z_Polski_do_radzieckiej_strefy_okupacyjnej_w_Niemczech_w_1947_roku.pdf

http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/133021/PDF/08_M_Ruchniewicz_Wokol_kompleksu_wypedzenia.pdf

Plik do pobrania:

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Małgorzata Ruchniewicz

---

[1] Zakonnik, miejscowy proboszcz.